

Edeb Olmaz

Yaşar AYDEMİR

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eđitim Fakóltesi, Ankara Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3402-1312> ROR ID: <https://ror.org/054xkpr46>

aydemir@gazi.edu.tr

Atıf Bilgisi: Aydemir, Yaşar. "Edeb Olmaz". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 32* (Temmuz 2024), 152-173. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1466492>.

Geliş Tarihi	09.04.2024
Kabul Tarihi	25.04.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Memduh Mehmed Paşa'nın derlediği Mecmuatü'l-eş'âr isimli mecmuada "edeb olmaz" redifi ile 18 matla beyti bir araya getirilmiştir. Şiir estetiği içerisinde maksat neyin edep olup olmadığını ortaya koymak değilse de umumun değer yargılarını yansıtması ve bir tema etrafında şekillenmesi dikkat çekici bulunmuştur.

Bugünün antolojilerine karşılık gelen şiir mecmuaları devrin popüler kültürünü yansıtır. 19. yüzyılda köklü değişimlerin yaşandığı coğrafyamızda değerler de aynı hızla değişim ve dönüşüm sürecine girmiş, eski ile yeninin uzunca bir süre mücadelesi olmuştur. Söz konusu temanın bu dönemde mecmuada yer alması da anlamlı bulunmuştur.

Çalışmamızda, "edeb olmaz" redifini kullanan veya bu içerikte söylenmiş ve mecmualara girmiş başka metinlerin olup olmadığını öne çıkan şiir mecmuaları taranarak kontrol edilmiştir. Yazıya zemin teşkil eden mecmuadaki gibi, konunun tematik olarak başka mecmualarda yer almadığı, aynı içerikte ve redifte söylenmiş beyitlerin daha çok nazire bağlamında bir araya getirildiği görülmüştür.

İlgili mecmualarda dağınık olarak bulunan benzer redif ve içerikteki beyitler de yazıda bir usul çerçevesinde değerlendirilmiştir. Edeb ve hayâ kelimelerinin anlamları ve toplum değerleriyle ilişkisine vurgu yapılmış, zaman içerisindeki değişim ve dönüşümüne işaret edilmiştir. Akabinde tema, tespit edilen beyitlerde içerik, söyleyiş ve ihtiyaç çerçevesinde ele alınmıştır. Beyitlerin dil içi aktarımı yapılarak şairlerin dikkati, beyit kurguları, verdikleri mesajlar diğer estetik unsurlarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edeb, hayâ, mecmua, Memduh Mehmet Faik, 19. Yüzyıl.

Indecorous

Yaşar AYDEMİR

Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Ankara Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3402-1312> ROR ID: <https://ror.org/054xkpr46>

aydemir@gazi.edu.tr

Citation: Aydemir, Yaşar. "Indecorous". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (July 2024), 152-173. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1466492>.

Date of Submission 09.04.2024

Date of Acceptance 25.04.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

A poetry collection compiled by Mamdouh Mehmed Pasha, titled Mecmuatu'l-es'ar, 18 matla couplets were gathered together with the rhyme "indecorous". Although the aim is not to reveal what is or is not propriety, within the aesthetics of poetry, it is found remarkable that it reflects the value judgments of the public and is shaped around a theme.

Poetry collections, which correspond to today's anthologies, reflect the popular culture of the period. In the 19th century, in our geography, where radical changes were experienced, values also entered a process of change and transformation at the same pace, and the old and the new struggled for a long time. The inclusion of this theme in the poetry collection during this period was also found meaningful.

In our study, the prominent poetry collections were scanned to check whether there are other texts that use the rhyme "indecorous" or that have been sung with this content and entered into the collections. It has been observed that the subject is not thematically included in other collections, as in the one that constitutes the basis of this article, and that the couplets with the same content and rhyme are mostly brought together in the context of nazire.

The couplets with similar rhymes and content, which are scattered in the related collections, have also been evaluated within the framework of a method in the article. The meanings of the words propriety and modesty and their relationship with social values are emphasized and their change and transformation over time are pointed out. Subsequently, the theme was discussed within the framework of content, discourse and need in the identified couplets. By making in-linguistic transfer of the couplets, the attention of the poets, couplet constructions, and the messages they give are in relation to other aesthetic elements.

Keywords: *Propriety, modesty, poetry collection, Mamdouh Mehmed Faik, 19th century.*

Giriş

Edepi; utanmaklık, ud, hayâ, hicap, erkân (Tulum 2011: 640), uygun, beğenilen davranış, töreye uygun davranma; iyi ahlak, incelik, terbiye (TDK); her işte uygun olan usul; uyarma, ceza; nezaket, metanet; usul, yol, tavır, eda (Tulum 2011: 640) gibi anlamlara gelir. Her toplumda bulunmakla beraber çerçevesi değişebilir. Kimi zaman birine göre edepli olan diğerinde edep dışı olarak algılanabilir. Edebi, toplumun değerleri belirler. Uygulamada ölçüt ilgili değerler bütünüdür. Ona uygun hareket edilmezse gerek yasal olarak gerekse kamuoyu vicdanında mahkûm edilir. Hayâ; utanma duygusu, hicap, ar, utangaçlık, mahcupluk, arlanma (Tulum 2011: 832) anlamlarında kullanılır. Her iki kelimenin ortak tarafları olmakla birlikte hayâ, edebe göre daha kişisel ama daha ağır bir sıfattır. İkisinin birlikte kullanımı müteradifliğin yanında nüansı da getirir. Hayasızlık, edepsizlikten öte bir olguyu tanımlar. Toplumda şiddetle reddedilen durumları içine alır.

Toplum dinamiktir. Zamanla beğeniler değişebilir. Değişim ve dönüşüm giyim kuşamdan yeme içmeye, davranışlardan olgular karşısındaki duruşlara kadar geniş bir çerçevede görülebilir. İhtiyaç, şartlar, algı, olgu, değer yargıları, kabuller değişikliğin ana belirleyicisidir. Bugün geniş kitlelerin rağbet ettiği güzellik ve estetik bir süre sonra itibardan düşebilir. Eski güzel beğenilmez olur (Özgül 2023: 218). Bir dönem tanımlar ve tasvirlerde kullanılan varlıklar güncelliğini kaybedebilir. Oğuz Kağan destanındaki baş kahraman Oğuz'un "Öküz ayağı gibi idi sanki ayağı! / Kurdun bileği gibi idi sanki bileği! // Benzer idi omuzu tıpkı samurunkine! / Göğsü de yakın idi koca ayının kine!" (Ögel 2003: 115) dizeleriyle anlatılan güç ve kuvvet özellikleri bugün başka nesnelere ve olgularla ilişkilendirilerek anlatılma yoluna gidilmiş ve önceki anlatımlar gariptenir hâle gelmiştir. Benzer bir değişim ve dönüşüm edep ve hayâ kavramlarının içeriğini de dönüştürür. Dün makul karşıladığımız davranış bugün anormal olarak değerlendirilebilir. Edepi dışı gördüğümüz davranışlar zamanla kanıksadığımız birer olguya dönüşebilir.

Temel değerlerden olan edep ve hayâ edebî eserde dilin farklı imkânlarıyla karşımıza çıkar. Bunların bir kısmı özlü söz, atasözü ve

deyimlere bürünerek gelir. Bu türden değer ve sözlerin etkisi güçlü, süresi uzun olur.

Mecmua

Derleme eserler içerisinde kabul edilen mecmualar bugünün antolojilerine karşılık gelir. Mecmuaların kimisi profesyonel kişiler tarafından derlenmiştir. Daha dikkatli hazırlanan bu türden mecmualar genellikle tematiktir. *Camiü'n-nezâir*, *Mecmuatü'n-nezâir* gibi. Birçoğu da amatörce hazırlanmış olup meraklı okurların bir araya getirdiği seçme metinlerden oluşan defterlerdir. 15. yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız mecmualar edebiyat tarihimizin önemli kaynakları arasındadır. Sürprizlerle doludur. Hangi varağından ne çıkacağı belli değildir. İçinde şairler arası ilişkilerden ilaç tariflerine, yeni türlerden nüshası bulunamamış eserlere kadar birçok malzeme barındırır. Derlendiği zamanda öne çıkan metinleri, şair ve yazarları; dönemin popüler konuları ve temalarını yansıtır.

Yazımıza temel oluşturan mecmua, Memduh Mehmed Faik Paşa tarafından 19. yüzyılda tertip edilmiştir. Bir doktora çalışmasına da konu olan mecmua (Ünlü Aydın 2018) 06 Mil. Yz. FB 533 numarası ile kayıtlı bir eserdir. İçinde farklı temalar vardır. 15-19. yüzyıllarda yaşayan şairlere ait çok sayıda şiir mevcuttur. Mürettip, mecmuanın 188a varağında 13 ayrı şaire ait “edeb olmaz” redifli 18 matla beytini bir araya getirmiştir. Taradığımız başka mecmualarda bu temada bir gruplamayla karşılaşmadık. Kendisinden önce derlenmiş Pervâne Bey ve Edirneli Nazmî'nin mecmualarında aynı redifli örnekler olmakla birlikte onlara nazire gazeller bağlamında yer verildiğini gördük. Hisalî'nin *Metâliü'n-nezâir*'inde benzer içerikte beyit varsa da bu redifte matlalara rastlamadık. Kabilî'nin *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr* isimli mecmuasında da tematik bir ilgi bulamadık. Söz konusu mecmualarda bulunan beyitlerin büyük bir kısmı aynı redifi taşıyan matlalar olmasına rağmen benzer içerikte yazılmış müfred birkaç beyti de buraya dâhil ettik.

Şair ve Bürokrat Memduh Mehmet Fâik Paşa

Mecmuanın mürettibi Memduh Mehmet Fâik Paşa (d:1839-öl: 9 Nisan 1923) İstanbul'da doğmuştur (İnal 1998: 384; Aslantaş 2001: 185; Ünlü Aydın 2018: 5). Mazlum Mustafa Fehmi Paşa'nın oğludur (İnal 1998: 384; Ünlü Aydın 2018: 5). Amedi Kâtipliği,

Encümen-i Mahsus-ı Vükela Zabıtlığı (1871), Maarif Nezareti Mektupçuluğu (1872), Sadaret Mektupçuluğu (1875), Maliye Nezareti Mektupçuluğu (1876), Şura-yı Umur-ı Maliye Memurluğu (1881), Şura-yı Devlet Azalığı (1882), Konya Valiliği (1887), Sivas Valiliği (1889), Ankara Valiliği (1893), Dâhiliye Nazırlığı (1895) görevlerinde bulunmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de Dâhiliye Nazırlığı görevinden istifa etmiş, 3 gün sonra da tutuklanarak önce Büyükkada'ya arkasından Sakız'a sürgün edilmiştir. Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgali üzerine Sakız'dan ayrılmasına izin verilmiş, ömrünün geri kalanını İstanbul Kireçburnu'nda geçirmiştir. 9 Nisan 1923'te vefat etmiş, vasiyeti gereği Çarşamba İsmet Efendi Dergâhı'ndaki hazireye defnedilmiştir (İnal 1998: 384; Kurşun 2003: 495; Ünlü Aydın 2018: 5-7).

Kendisi de şair olan Memduh Mehmed Paşa'nın *Divân-ı Eşâr'ı* (1916) yanında çok sayıda mensur eseri vardır. *Eser-i Memdûh* (1872), *Feverân-ı Ezmân*, *Yemen Kıtası Hakkında Bazı Mütâlaat* (1908), *Haller ve İclaslar* (1913), *Mirât-ı Şuûnât* (1912), *Tasvîr-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl* (1912), *Esvât-ı Sudûr* (1913), *Kuvvet-i İkbâl Alâim-i Zevâl* (1913), *Bedâyi-i Âsâr* (1914), *Serâsir-i Siyâsiye ve Tahavvülât-ı Esâsiye*, *Miftâh-ı Yemen* (1914) telif eserleridir. *Terceme-i Hikâye-i Jöneviev* (1868), *Perihan Sultan/Üç Perdelik Târihî Temâşâ* (1914) gibi çevirileri de bulunmaktadır (Ünlü Aydın 2018: 7-9).

Memduh Mehmed Paşa bürokratik görevlerinde sanatkârı koruyup kollayan, teşvik eden, şiir ve sanattan yana tavır koyan bir şair ve nasirdir. Nüktedan, güzel şiir okuyan, üslup sahibi birisidir. Geleneği bilir, yeniliğe açık olmakla birlikte eskiyi reddetmez (Ünlü Aydın 2018: 10-14).

XIX. yüzyıl, Osmanlı toplumunda ciddi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı birasıdır. Her değişim ve dönüşüm dirençle karşılaşır. Düşüncede, günlük yaşamda, sanatta; edebiyatta, musikide eski ile yeninin mücadelesi olur. Hiçbiri sancısız olmaz. Memduh Mehmed Paşa, hızlı değişim ve dönüşümden yana olmamıştır. Edebî gelenekteki değişimlerin sağlıklı olmadığı kanaatindedir. Eski şiirin reddedilmesini doğru bulmaz. Bu konuda şöyle der: “Şi’rin bir kabâ-yı cedûd bulmasına kâni isem de altı yüz sene germ ü serd-i rûzgâra mukâvemetle nisâr-ı ezhâr ve îsâr-ı esmâr etmiş olan devha-yı edebiyât-ı milliyemizin bîh ü şâhuna balta asmak insâfa hîç

yakışmaz.”, “Bayburtlu Zihnî nişanlısı kızın köyünü Rû-siyeh (Rusya) ordusu istîlâ eylediğini duyup ma’sûkam ne oldu sevdâsıyla o cihete doludizgin esbi koşturduğunda pek yüksek bir dağ tepesinde

*Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru göçmüş ıssız kalmış otağı
Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı*

zemîninde söylediği manzûme yanık bir kalbin enîn-i hazînidir. Hülâsa-i ifâde atalarımızın babalarımızın tercümân-ı vicdânları olan devâvîni uçurtma kâğıdı yapıp da havaya savurmak etfâle mahsûs etvâr-ı garîbedendir.” (Çakır 2009: 712-713; Ünlü Aydın 2018: 14).

Memduh Mehmed Paşa'nın *Mecmû'a-i eş'âr*'da “edeb olmaz” redifli matlaları bir tema olarak belirlemesi sosyal hayattaki sağlıklı değişime karşı tutumuyla da ilişkilendirilebilir. Görebildiğimiz kadarıyla “edeb olmaz” redifli matlaları bir araya getiren ilk isim kendisidir.

Edeb Olmaz

“Edeb olmaz” redifli beyitlerin oluşturduğu tema, muhteva olarak gelenek içerisinde edep ve edep dışı olan hususları yansıtmaktadır. Kuşkusuz beyitleri kurgulayan şairlerin birincil amacı edep ya da edep olmayanı ortaya koymak değildir. Onlar şiirlerinin kurgusunda toplumun edeple ilgili değer yargılarını malzeme olarak kullanır, şiiriyetin diğer unsurlarıyla mesajlarını güçlü bir şekilde verir, sanatlarını icra ederler.

“Edeb olmaz” redifli beyitlerde başta teşbih, teşhis ve hüsn-i talil olmak üzere birçok edebî sanattan yararlanılmış, her beyitte düşünceyi güçlendirmek amacıyla irsâl-i mesel sanatına başvurulmuştur. Sanat eserinde ses ve ölçü (vezin), manadan ayrı olarak değil, eserin bütünlüğü içerisinde ele alınmalıdır (Wellek-Warren 1983: 227). Çalışmaya konu matla niteliği taşıyan beyitlerin tamamı, “mefûlü mefâilü mefâilü feülün” kalıbıyla yazılmıştır. Dört beyit haricinde, müfred olan beyitlerin tamamı da aynı vezinde kaleme alınmıştır. Kuşkusuz bunda beyitlerin birbirine nazire oluşunun etkisi vardır. Ancak kalıbın duraklarının ve ses değerlerinin ritminin; hiçbir şeyi umursamayan, serkeş, kaide ve kurala uymayan kimselerin hareketlerini resmeder niteliği de etkili

olmalıdır. Diğer dört beyitte “edeb olmaz” kelime grubu bir arada olmayıp “bî-edeblik”, “edeb değil”, “hayâsız bî-edeb”, “olmaz edeb” biçimindedir.

“Edeb olmaz” hükmünün verildiği beyitlerden sadece ikisinde sevgiliyle doğrudan ilgi kurulmamıştır. Bir beyitte üçüncü şahıs olarak sevgili ile karşılaştırma yapılırken geri kalanın tamamında sevgili muhatap alınmıştır. Sevgilinin güzellik unsurları onu en iyi tanımlayacak nesne veya olgu ile anlatılır. Anlatımda çoğunlukla somutlama ve yorumlama göstergesi olan teşbih, istiare, teşhis ve hüsn-i talil sanatlarından yararlanır. Sevgilinin güzellik unsurlarının benzetildiği nesnelere benzeyenle birebir mukayese edildiğinde kendisine benzetilen nesne hayli zayıf kalır. İlgili güzellik unsuru benzetildiği nesneden çok üstündür. Sevgilinin güzellik unsurlarının benzetileni olan nesnelere kişileştirilir. Güzellik unsurlarıyla karşıtlık üzerinden ilgi kurularak “edeb olmaz” hükmü verilir. Okuyucuya da onaylamak düşer.

İlgili beyitlerde dikkati çeken bir başka özellik dilin gerçek, mecaz ve yan anlamlarından sıklıkla yararlanılmış olmasıdır. Şairler beyitleri adeta dil cambazlığının gösteri alanına dönüştürmüşlerdir. Kastedilen anlamın yanında çağrışım yoluyla okuyucu düşünmeye ve farklı hayaller kurmaya yönlendirilir. Bu hayaller kimi zaman bir resim olarak gözümüzün önünde canlanır, kimi zaman hareketli sahne olur, kimi zaman da temsilî bir imaja dönüşür.

Yüzü açılmak deyimi bugün; güzelliği, parlaklığı ortaya çıkmak anlamında kullanılır (TDK). Deyimin “sosyal ilişkiler kurmaya, çevresini, dünyayı anlamaya başlamak; cinsel ilişkileri öğrenmek” (Aksoy, 1984: 959) anlamı da vardır. Halk ağzında, kendini sakınmayan, olur olmaz biçimde görünür olan bayanlar için kullanılır. Argodaki yüzü yırtık ifadesi bunun ileri aşaması olmalıdır. Gerçek anlamıyla yüzün açılması yüzün gösterilir olmasıdır. Kadının yakın çevresi ve tanıdıkları dışındakilere olur olmaz yüzünü göstermesi yadırganır. Kâbilî’de (2018: 1058) Gevherî’ye, mecmuada Nizâmî’ye ait gösterilen (Ünlü Aydın 2018: 1336) beyte göre gül, sevgilinin yanağına alternatif olarak çıkıp yüz gösterse buna şaşılmaz. Çünkü yüzü açılmışta hayâ ve edep yoktur:

*Gül ârzuña olsa mukâbil aceb olmaz
Kim yüzi açılmışda hayâ vü edeb olmaz*

Benzer bir imaj Cem Sultan'ın beytinde (Hısâlî 2003: 175) de tekrarlanır. Ancak beyitte mecazen “şımartılmış” (TDK) anlamındaki “yüzlü” kelimesinin kullanımı “yüzü açılmış” kelime grubunun ifade ettiği olumsuzluğu derinleştirdiği gibi anlam katmanı da sağlar:

*Yüzüñe öykünse gül olmaz aceb
Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb*

Sümbül, gelenek içerisinde taşralı kabul edilen bir çiçektir. Yabanda yetişir. Dönemi içerisinde bahçede süs bitkisi olarak değer görmez. Ancak alımlı ve dikkat çekicidir. Tazeliği, berraklığı, baharın müjdecisi olması gibi özellikleriyle öne çıkar. Çoğunlukla sevgilinin örgülü saçlarının benzeyeni olur. Nâbî'ye göre (Ünlü Aydın 2018: 1336) sümbül, saçını dağıtsa şaşmamak gerekir. Zira yabanda büyüyen hayâ ve edep yoktur:

*Sünbül saçını kılsa perîşân aceb olmaz
Yabanda büyüyen hayâ vü edeb olmaz*

Başı taşra; havalı, bir işi gereğince benimsemeyen, önemsemeyen, uçarı (Tanyeri 1999: 54) gibi anlamlara gelir. Hayretî'nin "*Ben seni bir pâk-dâmen beğ güzel sanurdum âh / Başu taşra serv-i hoş-reftâr imişsin anladum*" (G 332/4) beytine bakılırsa; ahlakı bozuk, herkesle düşüp kalkan anlamlarında da kullanılmaktadır. Gönül gezdiren, sadık olmayan sevilenin sıfatıdır.

Çamfıstığı ağacı olan sanavber, serviden sonra sevgilinin boyunun benzetildiği ağaçların başında gelir. Kâmî (Ünlü Aydın 2018: 1337), sanavberin sevgilinin boyuna öykünmesini şaşılacak bir durum olarak görmez. Çünkü başu dışarı, uçarı olanda edep olmaz, hadsizdir:

*Öykünse kad-i yâre sanavber aceb olmaz
Zîrâ ki başu taşra olanda edeb olmaz¹*

Geçmişte ayna bugünkü gibi herkesin ulaşabildiği bir nesne değildir. Vaktiyle yüzü örtülü aynalar sokaklarda dolaştırılır, ücreti mukabilinde aynaya baktırılmış. Yakın zamana kadar sokaklarda ücret karşılığı insanları tartan terazi taşıyanlar gibi. Her defasında

¹ Beyit “sanavber kad-i yâre” kelime grubunun takdim tehiriyle Pervâne Bey Mecmuası'nda Meâlî'ye ait gösterilmiştir (Pervâne 2017: 1097).

insanlar yüzünü aynada görürken ayna da kendi yüzünü açar, her bir yüzü yansıtmış. Yüzü açılmak kelime grubunun güzelliği, parlaklığı ortaya çıkmak (TDK) anlamı varsa da aynaya izafe edilen yüzü açılmışlık; hadsizlik etmek, pervasızca görünmek, ucu iffetsizliğe kadar giden bir hâl içerisinde olmak gibi geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. Yüzü gözü açılmak deyimine verilen “cinsel ilişkileri öğrenmek” (Aksoy, 1984: 959) anlamını çağrıştırır. *Pervâne Bey Mecmuası*'nda (Pervâne 2017: 1094) Şebâbî'ye, *Memduh Paşa Mecmuası*'nda Emnî'ye (Ünlü Aydın 2018: 1337) ait gösterilen beyitte şair, aynanın sevgilinin karşısında olmasını onun yüzü açılmışlığına bağlar. Yüzü açılmışta ise hayâ ve edep yoktur:

*Âyîne saña olsa mukâbil aceb olmaz
Kim yüzi açılmışta hayâ vü edeb olmaz*

Edeb etmek, “utanmak, sıkılmak” (TDK) demektir. Edep olmaması da utanıp sıkılması olmayan anlamına gelir. Kapıya gelen ihtiyaç sahibidir. Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) "Allah'ım! Fakirlikten, yokluktan ve zilletten sana sığınırım." diye dua etmiştir (Hadislerle İslam 1 2014: 161). Yoksul, varlıklı olandan umar. Onun himmetine muhtaçtır. İstemek, dilenmek insan için en zor şeylerden birisidir. Yüz karası olarak değerlendirilir. Fennî'nin beytinde (Ünlü Aydın 2018: 1337) güneş, sevgilinin kulu olarak tasavvur edilmiştir. Her sabah onun kapısına gelir. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Zira dilencide utanma olmaz:

*Her subh güneş kapuña gelse aceb olmaz
Ma'zûr tut ey şeh ki gedâda edeb olmaz²*

Elden ele dolaşmak, “uyandırdığı ilgi dolayısıyla birçok kimsece alınıp bakılmak, ya da kullanılmak” (Aksoy 1984: 628) anlamında bir deyimdir. Elden ele düşmek bir derece daha düşüklük ve düşkünlüğü ifade eder gibidir. Farklı kişilerin kullanımına açık olmak anlamı öne çıkar.

Mühür elden ele düşer. Birden fazla insan tarafından kullanılır. Güç el değiştirip durur. Mühürlemek için mührün yüzünün açık olması gerekir. Şekil olarak açılıp kapanan iki dudağa

² Beyit “Ma'zûr tut” yerine “Ma'zûr ola” farkıyla *Pervâne Bey Mecmuası*'nda Sultan Bâyezid'e ait gösterilmiştir (Pervâne 2017: 1094).

benzer. Genellikle kırmızıdır. Her alanın elinde basıldığı için elden ele düşmüştür. Beyitte mührün sevgilinin lal taşına benzeyen dudağına öykünmesi şaşılması değildir. Çünkü elden ele düşende hayâ ve edep yoktur. Beyit, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda (Pervâne 2017: 1095) Fakîrî'ye, *Memduh Paşa Mecmuası*'nda Fâmî'ye (Ünlü Aydın 2018: 1337) ait gösterilmiştir:

*Öykünse leb-i la'lüñe hâtem aceb olmaz
Elden ele düşende hayâ vü edeb olmaz*

Gelenekte anlatılan şarap meclislerinde tek kadehten içilir. Dolu gelir, boş gider. Ay yüzlü saki sırayla gelenlere kadeh sunar. Dolayısıyla kadeh elden ele dolaşır. Eline alan herkesle dudak dudağına gelen kadeh, elden ele düşmüştür. Ona ulaşan öpmüştür. Bu yüzden Muîdî (Ünlü Aydın 2018: 1337), şarap kadehinin sevgilinin dudağını öpmesine şaşılmayacağını söyler. Çünkü elden ele düşende edep ve hayâ yoktur:

*Câm-ı mey öperse lebüñi ger aceb olmaz
Elden ele düşmüşde hayâ vü edeb olmaz*

Baldırı çıplak; ayaktakımından, işsiz, serseri anlamlarında bir deyimdir (Aksoy 1984: 504; TDK; Tanyeri 1999: 41). Servi, dalları yukarı doğru dik büyüyen, meyvesiz, uzun ve ona mütenasip başı rüzgârdan hep salınan bir ağaçtır. Sevgilinin boyu uzunluğu, semeresiz oluşu ve hızlı büyümesi gibi nedenlerle serviye benzetilir. Beyitte servinin dallarının bulunmadığı alt kısım baldır gibi düşünülerek teşhis ve kinaye sanatlarından yararlanılmıştır. Muîdî'ye (Ünlü Aydın 2018: 1337) göre servi, kendisini sevgilinin boyunun muadili gibi gösterse şaşılmaz. Çünkü baldırı çıplakta edep ve hayâ yoktur:

*Serv olsa kad-i yâre mu'âdil aceb olmaz
Kim baldırı çıplakta hayâ vü edeb olmaz*

Bulut, katman katman oluşu, rengi vs. açısından sevgilinin saçlarının benzeyeni olur. Yağmurun habercisidir. O olmadan yağmur yağmaz. Yağmur taneleri yere düşer. Böylelikle bulut yüzü suyunu yere dökmüş olur. Yüz suyu dökmek mecazidir. "Kendini zorlayarak ricada bulunmak" (Aksoy 1984: 958), "onuru sarsacak kadar yalvarmak" (Tanyeri 1999: 263) demektir. *Pervâne Bey Mecmuası*'nda (Pervâne 2017: 1098) Zihnî'ye, *Memduh Paşa'nın*

Mecmuası'nda Tâlî'ye ait (Ünlü Aydın 2018: 1337) gösterilen beyitte bulut kendisini sevgilinin saçlarına nispet etse, onunla ilişkilendirse şaşmamak gerekir. Çünkü yüzü suyunu yere dökende hayâ ve edeb olmaz:

*Ebr itse eger zülfüñe nisbet aceb olmaz
Kim yüzi suyun yire dökende edeb olmaz*

Pervâne Bey Mecmuası'nda (Pervâne 2017: 1098) Kâtibî adına kayıtlı olan benzer bir beyit de şöyledir:

*Zülfüñe hayâsızlık idüp beñzer imiş ebr
Pes yüzi suyun yire dökende edeb olmaz*

Daldan dala konmak, "sık sık iş, konu veya düşünce değiştirmek" (TDK), durum değiştirmek (Aksoy 1984: 586) anlamında bir deyimdir. Bu tür insanlarda sebat ve istikrar yoktur. Bugün ak dediğine yarın kara diyebilir. Dolayısıyla güven telkin etmezler. Bülbül de bir kuş olarak doğası gereği daldan dala konar. Tâlî'nin (Ünlü Aydın 2018: 1338) beytinden anlaşıldığına göre bülbülün utanması, çekinmesi olmadığı gibi ar ve namusu da yoktur. Nerde akşam orada sabah anlayışındadır. Konuşmanın zamanı ve zeminini bilmez. Bu yüzden bülbülün sevgilinin bulunduğu yerde feryat figan etmesine şaşılmaz. Zira daldan dala konmuşta hayâ ve edeb olmaz:

*Kûyunda figân eylese bülbül aceb olmaz
Daldan dala konmuşta hayâ vü edeb olmaz*

Hilal, ayın hâllerinden birisidir. 14'ünde dolunay olur. Gün geçtikçe incelik, hilal hâlini alır. Dolunay ayın kâmil biçimidir. Bunun dışındaki hâlleri eksiklidir. Eksikli kelimesine, *Tarama Sözlüğü'nde* "Eksiği bulunan, kusurlu, âciz, kemter; kadın." (TDK) anlamı verilmiştir. "Bu alaka ile soysuz ve fûrumayeye de itlak olunur" (TDK) ifadesinde mayası bozuk, aşâğılık yaratılışı, soysuz gibi olumsuz anlamları vurgulanmıştır. Sevgilinin kaşı da şekil olarak hilâle benzer. Müstakimzâde'nin (Ünlü Aydın 2018: 1338) beytine göre hilâlin sevgilinin kaşına benzemeye kalkmasına şaşmamak gerekir. Zira o hadsizlik etmiştir. Kemali olmayanın edebi yoktur:

*Ebrûya hilâl olsa müşâbih aceb olmaz
Bir şeyde kemâl olmaya anda edeb olmaz*

Başlı başına, “başka şeylerden ayrı, yalnız o yeter olarak” (Aksoy 1984: 518), “kendi başına” (Tanyeri 1999: 49) anlamında bir deyimdir. Nezaket ve edebe uygun hareket çoğunlukla toplu yaşamda aranır. Orada değerler içselleştirilir. Kendi hukuku kadar diğerinin hukuku dikkate alınır. Kendi başına büyüyen, ilgiden yoksun kişiler bu kuralları bilemez, ya da kendini uymak zorunda hissetmez. Dolayısıyla ortalama davranışların dışında hareket eder. Toplumun edep kabul ettiği hususlardan habersizdir veya onu içselleştirmemiştir. Kaba sabadır. Âtîf Çelebi'nin (Ünlü Aydın 2018: 1338) söylediğine göre servi, kendi başına büyümüş, terbiyeden yoksundur. Sevgilinin boyuna benzemeye çalışmasına şaşmamak gerekir:

*Öykünse serv kaddüñe ey şeh aceb olmaz
Başlı başına büyüdi anda edeb olmaz*

Yüzsüz; utanması olmayan anlamında mecaz bir ifadedir (TDK). Hançer şekil olarak eğri olup bele takılır. İki tarafı da aynı renk ve işlevdedir. Saffi'nin beytinde (Ünlü Aydın 2018: 1338) takıldığı yer ve takılmak kelimesinin sarkıntılık etmek anlamını da ima edecek bir kullanımla hançerin edep ve hayâdan yoksunluğu vurgulanmıştır:

*Hançer de miyânına takılsa aceb olmaz
Aslı bu ki yüzsüzde hayâ vü edeb olmaz*

Ortaya düşmek; değerini yitirmek, herkesin kullanımına açık olmak (TDK), “her isteyen cinsel ilişkide bulunabileceği duruma gelmek, sokağa düşmek” (Aksoy 1984: 835) demektir. Kullanıldığı yere göre geniş bir anlam çerçevesi oluşur. Mum meclisi aydınlatır. Sevgilinin yüzü kimi zaman parlaklığı yönüyle muma benzetilir. Cemâlî (Ünlü Aydın 2018: 1338), mumun sevgilinin yüzüne öykünmesine şaşılmayacağını; “ortaya düşenlerde hayâ ve edeb olmaz” deyiminden hareketle anlatır:

*Öykünse şem' rûy-ı nigâra aceb olmaz
Ortaya düşenlerde hayâ vü edeb olmaz*

"Ellerde gezmek" deyiminin karşılığı "elden ele dolaşmak, mecazen el üstünde tutulmak, saygı ve sevgi görmek." demektir (TDK; Aksoy 1984: 638, 640). Cemâlî'nin (Ünlü Aydın 2018: 1338) tanıklığında ise deyim, bu anlamlarının dışında "ortaya düşmek",

"orta malı" hâline gelmek anlamında kullanılmıştır. Zira aynayı ellerde gezen, herkesin kullanımına açık bir varlık olarak görmüş ve hayâsız, edepsiz olarak vasıflandırmıştır. Bu durumdaki aynanın hadsizlik ederek küstahça sevgilinin yüzüne mukabil olmasını yadırgamamıştır:

*Âyîne saña olsa mukâbil aceb olmaz
Ellerde gezenlerde hayâ vü edeb olmaz*

Ayna değişik mahfillerde âyinedârlar tarafından tutulur, çok yüz görürmüş. Birden fazla insan baktığı için de çok yüz görmüştür. Yüz görmek kelime grubunun kaynaklarda kaydı yoksa da güveyinin gelinin duvağını açarken verdiği armağana "yüz görümlüğü" (Aksoy 1984: 958) denmesi yüz görmenin evlilik, bir araya gelme anlamına geldiğini gösterir. Buradan hareketle çok yüz görmenin mecaz anlamı, başından birden fazla evlilik geçmiş veya başkalarıyla birlikteliği olmuş demektir. Edirneli Nazmî (Nazmî 2017: 678), aynaya çok yüz görende edep olmaz dediğine göre ayna görünmemesi ve görmemesi gereken yüzlerle muhatap olduğu için edepten yoksun olmuştur:

*Âyîne saña olsa mukâbil aceb olmaz
Zîrâ şu ki çok yüz göre anda edeb olmaz*

Benzer bir ifade sırasıyla Mesihî (1995: 300) ve Üsküplü İshak Çelebi'nin (1990: 156) beyitlerinde de geçmektedir. Ayna sevgilinin yüzüne mukabil olursa şaşılmaz. Çünkü çok yüz gören hayâyı terk eder:

*Âyîne aceb mi yüzüne olsa mukâbil
Çok yüz gören ider sanemâ terk-i hayâyı*

Çok yüz gören güzelin açılıp hayasız olması gibi ayna kimi görse kendini gösterip över:

*Âyîne her kimi ki göre hod-nümâ olur
Çok yüz gören güzel açılır bî-hayâ olur*

Eski kültürümüzde kadın sakınılan bir varlıktır. Sosyal hayat içerisinde olur olmaz kendisini göstermesi istenmez, gösterene de iyi bakılmaz. Hercai, bir şey üzerinde kararlı durmayan; sözünden, kararlarından dönüveren, sebatsız, kararsız (Kubbealtı Lügatı), sabırsız, iki yüzlü (Tulum 2011: 845) kimse demektir. Ay ile güneş de

yerinde durmaz, hercaidir. Sevgilinin yüzüne öykünseler bunda şaşılacak bir durum yoktur. Zira hercai, kararsız güzellerde hayâ ve edep olmaz. Beyit *Pervâne Bey Mecmuası*'nda (Pervâne 2017: 1096) Sâfî'ye, *Memduh Mehmed Paşa'nın mecmuası*'nda Cemâlî'ye (Ünlü Aydın 2018: 1338) ait gösterilmiştir:

*Ay ile gün öykünse yüzüne aceb olmaz
Hercâyi güzellerde hayâ vü edeb olmaz*

Nergis, uzaktan bakınca baygın bakan bir göze benzer. Bu yüzden sevgilinin mahmur gözleri ile nergis arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Nergis, sürekli gözünü bir noktaya dikmiş insan gibi tasavvur edilir. Sevgilinin gözüyle mukayese edildiğinde her açıdan sevgilinin gözleri nergisten üstündür. Bir şeye öykünmek, onu bilmeyi gerektirir. Sevgilinin yüzünün parlaklığı ona bakanda geçici körlük oluşturur. Basiret; tefekkür, temkinli davranmak, ümit etmek, etraflıca düşünmek, uyanık olmak, merak, tetkik etmek, akıl, görüş, sonunu düşünmek, uyanıklık, teyakkuz, gaflette olmamak, ibret almak, ihtiyat, uğraşı, gayret, derinliğine nüfuz etmek gibi anlamlara gelir (Tulum 2011: 368). Beyitte nergis için kelimenin olumsuz hâli "basiretsiz" kullanılmıştır. Beyitte "basiretsiz" sözünün ilk planda gerçek anlamı akla gelse de mecaz anlamı kastedilmiştir. Cemâlî (Ünlü Aydın 2018: 1338) nergisin basiretsizliğini edepsizliği ile irtibatlandırmıştır. Sevgilinin gözüne yeteri kadar vukufiyeti olmadan hadsizlikle öykünmeye kalkmıştır:

*Öykünse eger çeşmüne nergis aceb olmaz
Zîrâ ki basiretsiz olanda edeb olmaz*

Edirneli Nazmî'nin beytinde (Nazmî 2017: 679) nergis sermest oluşu, sarhoşluğu yönüyle edepsiz görülmüştür:

*Öykünse güzel gözüne nergis aceb olmaz
Cânâ şu ki ser-mest ola anda edeb olmaz*

Ezilmek, dövülmek, aşınmak, yıpranmak, dokunmak (Tulum 2011: 698) anlamlarına gelir. Argoda cinsel ilişkiyi ifade eden bir deyimdir (Bingölçe 2020). Külle olmak, külden yatıp kalkmak, yeri yurdu olmamak anlamında olsa gerektir. Zihnî'nin beytinde sevgilinin tatlı sözler söyleyen dudağına şeker ezilse/sulansa buna şaşılmaz. Zira külle olan, yeri yurdu olmayan âdemde hayâ ve edep olmaz:

*Sükker lebüñe kand ezilirse aceb olmaz
Külle olan âdemde hayâ vü edeb olmaz*

Mest, sarhoşluk hâlidir. İçen insan baygın bakar. Mahmurdur. İçinden geldiği gibi konuşur. Sözü ölçüp tartması yoktur. Davranışlarında doğruyu yanlıştan ayıramaz. Edep ve edepsizliği fark edemez. Edep kelimesinin "us, hicab, meskenet, oran, vekar, sekinet, akıl, mazlumluk, şeref, mülayimlik, lütuf, ilm, öğrencilik, talim, siyaset, bilgi, marifet, irfan, terbiye, biliş, fazl, fen, hüner, âlim, hâkim, seçkin, seçkinlik, reviş, insaf gibi anlamları vardır (Tulum 2011: 640). Ahmet Paşa (Pervâne 2017: 1093) sevgilinin gözlerini çemende cenk için ok çeken bir insana benzetmiştir. Mest olan insanda edep olmayacağını ifade ederken mecaz-ı mürsel yoluyla sevgiliye edepsizlik isnadı yapmıştır. Beyit bu yönüyle diğerlerinden farklıdır. Şair, merdüm kelimesinin gözbebeği anlamını da çağrıştıracak biçimde kullanmıştır. Mest olan insan her türlü çekinmeden beridir. Gözünü karartmış, insafı terk etmiş, sakinliğini yitirmiştir. Kural kaide tanımaz:

*Ok çekdiği ceng ide gözüñ sahn-ı çemende
Merdüm ki iñen mest ola anda edeb olmaz*

Sevgilinin benî; rengi, şekli, ebadı ve kokusu açısından misk ile irtibatlandırılır. Miskin son kullanıcıya gelene kadarki süreci hayli uzundur. Elden ele geçer. Çok ellere düşmek orta malî hâline gelmek demektir. Ar perdesi yırtılarda edep olmaz. Harîmî'ye (Pervâne 2017: 1094) göre misk kendisini sevgilinin benîyle karşılaştırırsa, ona benzetse buna şaşılmaz. Çok ellere düştüğü için onda edep kalmamıştır:

*Müşg itse özin hâlüñe nisbet aceb olmaz
Çok ellere düşmişde iñende edeb olmaz*

Şarap, tabiatı gereği delidir. İçenin aklını başından alır. Renk, berraklık ve etki olarak sevgilinin dudağının benzeyeni olur. Genç insan hata yapmaya meyillidir. Tecrübesizdir, sınırları gözetemeyebilir. Müdam aynı zamanda şarap demektir. Kızıl deli de şarap yerinde kullanılır. Geniş bir çağrışımla Belîğî, (Pervâne 2017: 1095) şarabı delikanlı bir insan gibi tasavvur ederek deli kanlı olanda edep olmayacağını, sakinin dudağını her daim öpüyor olmasının tuhaf karşılanmaması gerektiğini söyler:

*Ey sâkî müdâm öpse lebüñ mey aceb olmaz
Zîrâ ki delü kanlu olanda edeb olmaz*

“Yüz kızdırmak” utanmayı göze almak (TDK) anlamında bir deyimdir. Kelime anlamıyla hem ısıtmayı hem renk olarak kırmızılığı çağrıştırır. Yüz kızartıcı işleri de hatırlatır. Cerrâr, en geniş anlamıyla dilenci demektir. Işıklar, Kalenderilerin bir kolu, bâtını inançları benimseyen dervişlerin genel adıdır. “Bâtını tarikatlere mensup olanlar, bilhassa abdal ve Işıkların baş, yüz ve göğüslerine dağ vurdukları” (Onay 1992: 112) söylenir. “Eskiden bilhassa Işıklar geceleri şuleler yakarak para toplarlarmış. Buna cer çırâğı derlermiş.” (Onay 1992: 148) “Işıkların saç ve sakallarını tıraş eden, dâimâ bed-mest olan, uğursuz takımından oldukları” (Onay 1992: 213) anlaşılmaktadır. Hatta “esrârcı ve Lûtî oldukları” (Onay 1992: 213) aktarılır. Bunların doğruluğunu bilmiyoruz. Müteşerri olanların yakıştırmaları, algıları da olabilir. Sürûrî'nin beytinde (Pervâne 2017: 1096) diğerlerinde olduğu gibi sevgilinin bir güzellik unsuruyla mukayese yoktur. Güneş ve ayın görüntüsü, rengi ve devamlı dolaşır vaziyette olduğu kabulünden hareketle cerrar Işık dervişleriyle irtibatlanmış hayâ ve edeplerinin olmadığı belirtilmiştir:

*Yüz kızdura ger mihr ü meh aña aceb olmaz
Cerrâr Işıklarda hayâ vü edeb olmaz*

Divâne; çılgın, deli, mecnun (TDK), kudurmuş (Tulum 2011: 600) demektir. Mecazen de kendisini duygularının coşkunluğuna bırakmış, meczup kimse (Kubbealtı Lügatı) anlamına gelir. Celîlî'nin beytinde (Pervâne 2017: 1096) gönül bir meczuba teşbih edilmiştir. Delinin sevgilinin dudağından öpücük istemesi yadırganacak bir durum değildir. Delidir, ne yapsa yeridir. Onlarda utanma ve edep olmaz:

*Dil bûse diler ise lebüñden aceb olmaz
Kim merdüm-i dîvânede şerm ü edeb olmaz*

Üryan, çıplak demektir. Çâkerî'nin beytinde (Pervâne 2017: 1097) güneş sevgilinin aya benzeyen yüzüne mukabil olsa şaşılmaz. Zira çıplak dolaşan kimseden edep ve hayâ beklenmez:

*Ay yüzüne gün olsa mukâbil aceb olmaz
Uryânda bilürsin ki hayâ vü edeb olmaz*

Hercâi güzellerde edep olmaz üzerine kurgulanan Çâkerî'nin beytinde (Nazmî 2017: 676) “şâhid-i bâzâr” /pazar güzeli, Zihnî'nin beytinde (Pervâne 2017: 1098) ay “devr edici hercâî” güzel, Kasım Paşa'nın beytinde (Nazmî 2017: 675) de yerinde durmayan, devreden ay ile gün “hercâî” güzellerle irtibatlandırılmıştır. Bunların hiçbirinde edep aranmaz:

*Hercâyiye dil bağlama ey âşık-ı bî-dil
Kim şâhid-i bâzârda hergiz edeb olmaz*

*Meh yüzüñ ile olsa mukâbil ne aceb kim
Devr idici hercâyî güzelde edeb olmaz*

*Ay ile gün öykünse yüzüñe aceb olmaz
Hercâyî güzellerde hayâ vü edeb olmaz*

Kılıç, kınından çıktığında yüzü açılmış olur. Zatî (Hısâlî 2003: 180), sevgiliyi muhatap alarak gamzesini benzeteceği kimse bulamadığını, en yakın benzetme unsuru olarak kılıcı gördüğünü, onunsa yüzü açılmış, hayâsız ve edepsiz olduğunu belirtir:

*Ben kime teşbîh idem gamzeñ behey âfet aceb
Tîğ ise bir yüzü açılmış hayâsız bî-edeb*

Gelenek içerisinde sevgiliyle doğrudan konuşmak, onun yüzüne bakmak, ondan bir şey istemek edebe aykırı bulunur. Bî-mahlas olarak kaydedilen beyitte (Hısâlî 2011: 179) sevgilinin vuslatını istemek büsbütün edepsizliktir. Hâl ehli olan hâli bilir, ona bir şey söylemek gerekmez:

*Bî-edeblikdür şehâ vasluñu senden dilemek
Ehl-i hâl olan bilür hâli ne lâzım söylemek*

Mahmud Paşa'nın beytinde (Hısâlî 2011: 349) daha farklı bir kurgu vardır. Ay, sevgilinin yüzüne benzemeye çalışırsa edebe uygun değildir. Nasıl benzesin ki, ay gonca dudaklı değildir:

*Mâh öykinürse gün yüzüñe hiç edeb degül
Gör niçe beñzesün saña kim gonçe-leb degül*

Sonuç

Memduh Mehmed Paşa'nın *Mecmuatü'l-eş'âr*'ı 19. yüzyılda derlenmiştir. Farklı temaların bulunduğu mecmuada “edeb olmaz”

redifli 18 matla beyti yer almıştır. Eğirdirli Hacı Kemal, Edirneli Nazmî, Pervâne Bey, Hısâlî, Kâbilî gibi önemli şiir mecmualarına tema çerçevesinde bakılmış, Memduh Paşa'nun mecmuasında olduğu gibi derli toplu birliktelik görülmemiştir. İlgili mecmualarda "edeb olmaz" redifini içeren beyitler varsa da gazel içerisinde ve nazire bağlamında alınmıştır. Çalışmada bu manayı içeren beyitler de değlendirilmiştir.

Tema etrafındaki beyitler içerik, söyleyiş biçimi, yer yer şiiriyet unsurları açısından incelenmiştir. şiirin çok boyutluluğu dikkate alınarak beyitlerde; kimi kelime, deyim, atasözü gibi yapıların çok anlamlılığına, kelime veya yapıların mecaz anlamlarına, göndermelerine dikkat edilerek beyitler ayrı ayrı açıklanmıştır.

Bütün örneklerde bir benzeme vardır. Ama sevgilinin yüzü benzetilenden daha üstündür. Buna teşbih-i tafdilî diyoruz. Beyitlerin tamamındaki kurgu mantığı bunun üzerine bina edilmiş gibidir. Beyitlerde tafdil-i teşbih esas olmakla birlikte "edeb olmaz" onu gölgede bırakmıştır. Teşbihin yanında teşhis, tezat, hüsn-i talil ve irsal-i mesel gibi sanatlar öne çıkmıştır. Edep ve hayâsızlık büyük ölçüde sevgili karşısında yer alan nesne veya olgular üzerinden anlatılmıştır. İdeal olan, kendisine benzetilen kişi veya durumla tezat üzerinden kurulan ilişkiyle görünür kılınmıştır. Bu, klasik şiirin anlatım diline de uygundur. Her beyitte tercih edilen irsal-i mesel sanatıyla anlatım ve düşünce okuyucuya onaylatılmıştır.

Memduh Paşa'nın mecmuasında tematik olarak bir araya getirilmiş beyitlerin tamamı ile başka kaynaklardan elde edilen beyitlerin çoğunda aynı vezin kalıbının kullanıldığı tespit edilmiştir. Birçoğunun nazire ilişkisi göz ardı edilmemekle birlikte ilgili vezin kalıbının durakları ve ritmi ile kendisinde edep ve hayâ olmayan insan tipinin hareket ve duruğu arasında ilgi olabileceği görüşüne yer verilmiştir.

Kimi beyitler ilgili mecmualarda ayrı isimlere ait gösterilmiştir. Bu husus yazıda belirtilmiş, hangi şaire ait olduğu tahkiki ve tartişmasına girilmemiştir. Beyitlerde edep dışı olarak gösterilen hususların yüzyıllarca etkin olan değer yargularıyla ilişkili olduğunun altı çizilmiştir.

Kaynakça

AKSOY, Ömer Asım (1984), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Ata Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

ASLANTAŞ, Selim (2001), "Bir Osmanlı Bürokrati: Mehmed Memduh Paşa". *KÖK Araştırmalar*, Bahar III/1, s. 185-202.

AYVERDİ, Z. İlhan, *Kubbealtı Lügatı*, <http://lugatim.com/s/%C5%9Fekib>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

BİNGÖLÇE, Filiz (2020), *Kadın Argosu Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları.

ÇAKIR, Müjgan (2009), "Mazlûm-zâde Mehmed Memdûh Paşa'nın Poetikasına Dair", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, S. 39, s. 709-718.

Edirneli Nazmî (2018), *Mecma'u'n-Nezâ'ir*, Hazırlayan: M. Fatih Köksal, Kültür Bakanlığı e-kitap, [56057.mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf\(ktb.gov.tr\)](http://56057.mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf(ktb.gov.tr)) (Erişim tarihi: 10.9.2023).

Hadislerle İslam 1 (2014), Editörler: Mehmet Emin Özafşar vd., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Hayretî (Mehmed Şâh) (2023), *Dîvân*, Hazırlayan: Mehmed Çavuşoğlu- M. Ali Tanyeri, Kültür Bakanlığı e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 20.02.2024).

İNAL, Mahmud Kemal (1998), *Son Asır Türk Şairleri*. 3. Baskı, C. 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kâbilî (2017), *Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr*, Hazırlayan: Mehmet Gürbüz, Kültür Bakanlığı e-kitap, [58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf\(ktb.gov.tr\)](http://58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf(ktb.gov.tr)) (Erişim tarihi: 10.9.2023).

KALYON, Abuzer (2011), *Peşteli Hisâlî Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üni. SBE.

KAYA, Bilge (2003), *Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâli'ü'n-nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üni. SBE.

KURŞUN, Zekeriya (2003), "Mehmet Memduh Paşa", TDVİA., C. 28, s. 495-497.

Mesihî (1995), *Mesihî Divanı*, Hazırlayan: Mine Mengi, Ankara: AKM Yayınları.

ONAY, Ahmet Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi I*, Ankara: TTK Yayınları.

ÖZGÜL, M. Kayahan (2023), "Makale der-Hakk-ı Kıl u Tüy", *Turkish Studies-Language, Türküden Gazele Bir Ömür: Prof. Dr. Cemal Kurnaz'a Armağın*, s. 217-227. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.73185>.

Pervâne b. Abdullah (2017), *Pervane Bey Mecmuası*, Hazırlayan: Kamil Ali GıynaŐ, Kùltür Bakanlığı e-kitap, 55832.pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf (ktb.gov.tr). (Erişim tarihi: 10.9.2023)

TANYERİ, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Őiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.09.2023).

TULUM, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜNLÜ AYDIN, Yücel (2018), *Mecmû'a-i EŞ'âr İnceleme Metin (Milli Kütüphanesi FB 533)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üni. SBE.

Üsküblü İŐhâk Çelebi (1990), *Divan*, Hazırlayan: Mehmed Çavuşoğlu, Ali Tanyeri, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

WELLEK, R., A. Warren, (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çeviren: Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.